

JAROSŁAW STYPEREK*

Postrzeganie parków narodowych w kategoriach systemu rekreacyjnego, produktu turystycznego i zagospodarowania turystycznego przez organy zarządzające parkami

Streszczenie. Artykuł zawiera wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w parkach narodowych w Polsce. Badania skierowano do organów zarządzających parkami narodowymi (dyrekcje parków narodowych oraz struktury organizacyjne zajmujące się turystycznym udostępnianiem parku). Tematyka poruszona w ankiecie dotyczyła postrzegania parków narodowych w trzech kategoriach: systemu rekreacyjnego, produktu turystycznego i zagospodarowania turystycznego. Uzyskane dane pozwoliły na szczegółową analizę podejścia badanych podmiotów do wspomnianych kategorii oraz dały podstawę do sformułowania wniosków dotyczących zagadnień turystycznego i rekreacyjnego użytkowania parków narodowych w Polsce.

Słowa kluczowe: park narodowy, system rekreacyjny, produkt turystyczny, zagospodarowanie turystyczne

1. Wstęp

Rozwój oraz uwarunkowania aktywności turystycznej i rekreacyjnej na terenach parków narodowych zależą od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Wśród czynników wewnętrznych dużą rolę odgrywają organy zarządzające parkami narodowymi oraz akty prawne określające wieloaspektowe funkcjonowanie obszarów chronionych w Polsce. Według koncepcji Terytorialnych Systemów Rekreacyjnych (TSR) Andrzeja Samuela Kostrowickiego (1975) oraz prac innych badaczy (Sołowiej 1992; Miedzińska 2006; Styperek 2002) zajmujących się teorią TSR jednym z ważnych czynników decydujących o funkcjonowaniu TSR są orga-

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: jstyperek@wp.pl, tel. 502 495 992.

nizacyjno-prawne warunki rekreacji, do których zalicza się organy zarządzające. W przypadku parków narodowych są to dyrekcje parków narodowych oraz struktury organizacyjne zajmujące się turystycznym udostępnianiem parku. Zasadniczym celem badań było więc uzyskanie informacji, w jakim stopniu zarządzający parkami narodowymi w Polsce różnią się w postrzeganiu parków jako systemów rekreacyjnych i produktów turystycznych, oraz zweryfikowanie powszechnego przekonania, że szlaki turystyczne są najważniejszym elementem zagospodarowania turystycznego parków narodowych. W związku z tym przeprowadzono badania ankietowe we wszystkich parkach narodowych w Polsce, dotyczące postrzegania ich w trzech kategoriach: systemu rekreacyjnego, produktu turystycznego i zagospodarowania turystycznego. Kwestionariusz ankiety obejmował 16 pytań, podzielonych na kilka zagadnień: aktualny stan szlaków turystycznych na terenach parków, prowadzone modyfikacje w sieci szlaków turystycznych oraz zróżnicowanie opinii w kwestii postrzegania parków narodowych jako systemów rekreacyjnych i produktów turystycznych. Uwzględnienie trzech różnych kategorii pozwala na kompleksowe podejście do funkcjonowania terytorium parków narodowych w aspekcie ich turystycznego i rekreacyjnego użytkowania.

2. Postrzeganie parków narodowych w kategorii systemu rekreacyjnego

Analiza wyników badań wskazuje, że opinie dotyczące postrzegania parków narodowych w kategoriach systemu rekreacyjnego są niejednoznaczne. Organy zarządzające jedenastoma parkami wyrażają opinię, że parki narodowe można traktować jako systemy rekreacyjne, pozostałe są zdania przeciwnego. W badaniach zwrócono też uwagę na argumenty dotyczące traktowania parku jako systemu rekreacyjnego. Do czynników przemawiających za postrzeganiem parków jako systemu rekreacyjnego zaliczono ich udostępnianie turystyczne. Park może być traktowany jako system rekreacyjny w ramach tej funkcji jedynie w przypadku określonych form rekreacji. Udostępnianie turystyczne parku wynika z ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. nr 92, poz. 880) oraz regulaminu parku. Ustawa jednak nie określa precyzyjnie charakteru ruchu turystycznego. W rozdziale 2, art. 12 tej ustawy wymieniono jedynie cele udostępniania parku: „Obszar parku narodowego udostępniany jest w celach naukowych, edukacyjnych, kulturowych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych w sposób, który nie wpłynie negatywnie na przyrodę w parku narodowym”. Systemowe rozwiązania dotyczące turystycznego udostępniania parków narodowych powinny być przedmiotem planów ochrony parków narodowych. Na zagadnienie kształtowania funkcji turystycznej w planach ochrony parków narodowych zwrócił uwagę

Tadeusz Chmielewski (2002), dokonując oceny operatów funkcji turystycznej i dydaktycznej na przykładzie Kampinoskiego i Poleskiego Parku Narodowego.

Do czynników decydujących o postrzeganiu parków narodowych jako systemu rekreacyjnego można również zaliczyć możliwość realizacji celów poznawczych i wypoczynkowych w parku. Ponadto park narodowy jest obszarem, gdzie można zregenerować siły psychiczne i fizyczne. Ważną jego cechą jest też jego atrakcyjność i zagospodarowanie turystyczne. Tylko w jednym przypadku (Park Narodowy Ujście Warty) odniesiono się do teorii TSR Kostrowickiego, zwracając uwagę na dominującą rolę podsystemu zarządzającego.

Natomiast argumentem przeciw postrzeganiu parków narodowych jako systemu rekreacyjnego jest ich nadrzędna funkcja, czyli ochrona przyrody. W większości udzielonych odpowiedzi powoływano się na ustawę o ochronie przyrody. Zwrócono również uwagę, że rekreacja na obszarach chronionych wywołuje konflikty i stwarza zagrożenie dla ekosystemów parków. W niektórych przypadkach (np. Karkonoski Park Narodowy) uznano, że pojęcie rekreacji odnoszące się do wypoczynku na terenach górskich parków jest niewłaściwe, a pobyt w parku należy określać mianem „aktywnego wypoczynku”. Z badań wynika też, że terminy „system rekreacyjny” i „rekreacja” często są utożsamiane z turystyką masową.

We wspomnianej ustawie nie zdefiniowano pojęcia „turystyka masowa” ani nie określono parametrów dotyczących wielkości ruchu turystycznego oraz metod ich ustalania dla obszarów parków narodowych. Ustawodawcy zwrócili jedynie uwagę na konieczność określenia w planie ochrony przyrody wybranych miejsc w parku, dla których należy ustalić maksymalną liczbę osób mogących w nich przebywać, ale nie określili sposobów ustalania maksymalnej chłonności turystycznej parków narodowych ani maksymalnych norm dotyczących penetracji linearnej na szlakach turystycznych. Problematykę wielkości ruchu turystycznego powinny uwzględniać wspomniane operaty kształtowania funkcji turystycznej. Do takich rozwiązań, stosowanych np. w Kampinoskim Parku Narodowym, można zaliczyć organizowanie stref buforowo-recepcyjnych i systemowe rozmieszczenie „śluz wejściowych” (miejsc sprzedawania i kontrolowania kart wstępu do parku), gdzie można limitować liczbę odwiedzających (Chmielewski 2002). Niestety żaden z badanych organów zarządzających parkami nie uwzględnił operatów kształtowania funkcji turystycznej jako argumentu w ocenie parków w kategoriach systemu rekreacyjnego. Innym powodem wykluczającym traktowanie parków narodowych jako systemów rekreacyjnych jest brak urządzeń umożliwiających uprawianie rekreacji (wyjątek stanowią szlaki turystyczne i ścieżki edukacyjne).

Analiza niejednoznacznych opinii dotyczących postrzegania parków narodowych jako systemu rekreacyjnego pozwala wnioskować, że organy zarządzające parkami różnią się w interpretacji praw i zasad dotyczących udostępniania turystycznego parków narodowych, co oznacza, że prawa te określone są mało precyzyjnie.

3. Postrzeganie parków narodowych w kategorii produktu turystycznego

Niejednoznaczne opinie uzyskano również w przypadku traktowania parku narodowego w kategoriach produktu turystycznego. Podstawowym argumentem przemawiającym za postrzeganiem parków narodowych jako produktu turystycznego jest przybywanie turystów na obszary parków. Mają one bowiem niezwykle walory przyrodnicze, dobrze rozwiniętą infrastrukturę turystyczną oraz ofertę turystyczną. Odniesiono się również do definicji produktu turystycznego, podkreślając, iż w jego skład wchodzi elementy parku, do których zalicza się dobra materialne, np. walory przyrodnicze, elementy zagospodarowania turystycznego, wydawnictwa i różnego rodzaju usługi, m.in. przewodnictwo i działalność edukacyjno-przyrodniczą. W parkach narodowych oferowane są również idee, takie jak ochrona przyrody. Jako ważny czynnik ujęcia parków narodowych w kategoriach produktu turystycznego wskazuje się także ofertę turystyczną parków promowanych jako produkt turystyczny w wydawnictwach i na targach turystycznych. W tym sensie parki można traktować jako produkt regionalny. Parki narodowe można postrzegać jako produkty turystyczne również ze względu na dobra materialne i usługi, które wyróżniają się lokalizacją w przestrzeni – park posiada bogatą infrastrukturę, jaką nie dysponują tereny sąsiadujące z nim.

W grupie czynników wykluczających postrzeganie parków narodowych jako produktu turystycznego dominująca (podobnie jak w przypadku ujmowania parku narodowego jako systemu rekreacyjnego) jest funkcja ochrony przyrody wynikająca z ustawy o ochronie przyrody. Zwrócono też uwagę na fakt, że parki narodowe nie są powołane do rozwijania turystyki i generowania zysków. W przypadku trzech parków: Gorczańskiego, Magurskiego i Narwiańskiego przedstawiono argumenty przemawiające zarówno za traktowaniem parków jako produktu turystycznego, jak i opinie przeciwne. Wskazano przy tym, że parki narodowe mogą być produktem turystycznym tylko w przypadku turystyki zrównoważonej, a nie masowej.

4. Postrzeganie parków narodowych w kategorii zagospodarowania turystycznego

W badaniach ankietowych poruszono również kwestię zagospodarowania turystycznego. Badania te dotyczyły oceny aktualnego stanu szlaków turystycznych, modyfikacji szlaków turystycznych oraz postrzegania szlaków turystycznych

jako najważniejszego elementu zagospodarowania turystycznego parków narodowych. W większości parków stwierdzono, że istniejąca sieć szlaków turystycznych jest wystarczająca i nie należy jej rozbudowywać. Tylko w dwóch parkach: Kampinoskim i Narwiańskim aktualny stan szlaków turystycznych oceniono jako niewystarczający. W obu przypadkach uznano, że sieć szlaków turystycznych należy rozwijać zgodnie z zapotrzebowaniem (np. wzrost zainteresowania turystyką konną w Kampinoskim Parku Narodowym). W ośmiu parkach w ostatnich latach nie modyfikowano sieci szlaków turystycznych. W pozostałych parkach modyfikacji poddano głównie szlaki piesze, a w kilku przypadkach – szlaki rowerowe i konne. Główną formą modyfikacji była zmiana przebiegów szlaków ze względu na ochronę przyrody w strefach narażonych na degradację środowiska geograficznego (ochrona siedlisk ptaków, erozja wydm). Do innych powodów modyfikacji szlaków można zaliczyć bezpieczeństwo użytkowników oraz uciążliwy dla mieszkańców przebieg szlaków przy posesjach. Specyficzne zmiany dotyczą też parków przygranicznych, np. Gór Stołowych, gdzie zmodyfikowano szlaki przygraniczne ze względu na wejście Polski do strefy Schengen.

Większość organów zarządzających parkami narodowymi uznała, że szlaki turystyczne należy traktować jako najważniejszy element zagospodarowania turystycznego parków narodowych. Wynika to przede wszystkim z faktu, że szlaki turystyczne są najważniejszymi, a często jedynymi ciągami umożliwiającymi penetrację terytoriów parków. Kolejnym czynnikiem jest ukierunkowanie ruchu turystycznego przez sieć szlaków turystycznych. Odpowiedni układ i zagospodarowanie szlaków eliminuje niepożądaną penetrację oraz umożliwia realizację celów edukacyjnych. Prawidłowy układ szlaków w przestrzeni parku wpływa też na ograniczenie negatywnego oddziaływania ruchu turystycznego na środowisko parku. Jako istotny czynnik wskazano udostępnianie najciekawszych miejsc w parku dzięki odpowiednio przygotowanym szlakom. Zaznaczono też, że szlaki turystyczne uzupełniają pozostałe elementy zagospodarowania turystycznego, takie jak muzea czy ośrodki edukacyjne. W przypadku kilku parków uznano, że szlaki turystyczne nie są najważniejszym elementem zagospodarowania. Według organów zarządzających parkami: Ojcowskim, Roztoczańskim i Ujścia Warty najważniejszymi elementami zagospodarowania turystycznego parków są obiekty edukacyjno-turystyczne.

5. Podsumowanie

Podsumowując badania przeprowadzone wśród organów zarządzających parkami narodowymi, dotyczące ujmowania parków w kategoriach systemu rekreacyjnego, produktu turystycznego i zagospodarowania turystycznego, można wysnuć następujące wnioski:

- postrzeganie parków narodowych jako systemu rekreacyjnego przez organy zarządzające parkami narodowymi jest niejednoznaczne,
 - pojęcie „system rekreacyjny” kojarzone jest z turystyką masową,
 - analiza wyników badań wskazuje na brak precyzyjnych wytycznych w ustawie o ochronie przyrody co do turystycznego udostępniania parków narodowych,
 - zauważa się znikomy wpływ operatów kształtowania funkcji turystycznej na postrzeganie parków narodowych zarówno w kategorii systemu rekreacyjnego, jak i produktu turystycznego,
 - park narodowy można traktować jako produkt turystyczny w ramach turystyki zrównoważonej,
 - istniejąca sieć szlaków turystycznych na obszarach parków narodowych jest wystarczająca,
 - szlaki turystyczne są najważniejszym elementem zagospodarowania turystycznego parków narodowych.
- Wnioski te wskazują kierunki dalszych badań, które powinny dotyczyć:
- określenia elementów składowych i powiązań TSR parków narodowych w ujęciu modelowym,
 - rozwinięcia zagadnienia turystycznego udostępniania parków narodowych, np. poprzez konstruowanie i realizowanie operatów kształtowania funkcji turystycznej,
 - wydzielenia elementów (dóbr i usług) parków narodowych w ramach produktu turystycznego i produktu ekoturystycznego.

Literatura

- Chmielewski J.T. (2002), Kształtowanie funkcji turystycznej w planach ochrony wybranych parków narodowych, w: *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*, red. J. Partyka, Ojców: Ojcowski Park Narodowy.
- Kostrowicki A.S. (1975), Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją, *Przegląd Geograficzny*, t. 44, nr 2: 263-278.
- Miedzińska I. (2006), Identyfikacja stref aktywności turystycznej na przykładzie Pojezierza Lubuskiego, w: *Turystyka w badaniach naukowych. Prace przyrodnicze i humanistyczne*, red. J. Krupa, J. Biliński, Rzeszów: Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania.
- Sołowiej D. (1992), *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Styperek J. (2002), *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Poznań: Bogucki Wyd. Naukowe.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. nr 92, poz. 880.

The perception of national parks as a recreation system, as a tourism product, and tourist facility development in the opinion of park managing authorities

Abstract. The paper contains the findings of a survey conducted in national parks in Poland. The research was addressed to the managing authorities of national parks (board of directors and organizational structures providing access for tourism). The survey deals with the perception of national parks in terms of three categories: recreation system, tourism product and tourist facility development. The findings enabled a detailed analysis of respondents' attitude to the above mentioned categories and they were grounds for drawing conclusions concerning tourist and recreational use of national parks in Poland.

Keywords: national park, recreation system, tourism product, tourist facility development